

СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ В МЕНИДЖМЪНТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

**Доц. д-р Анатолий Асенов,
катедра “Мениджмънт”,
СА “Д. А. Ценов”- Свищов**

РЕЗЮМЕ:

Демокрацията, частната собственост и самоуправлението следва да се разглеждат като решаващи фактори в бъдеще. Все по-задълбочаващата се децентрализация на функции, права и отговорности, разширяване на демократичните основи на управлението, икономическата инициативност, по-активно и действено въвличане на населението в непосредствените процеси на управление при устройството и изграждането на жизнената среда са процеси, които ще имат все по-силно въздействие върху възможностите за устойчиво развитие.

КЛЮЧОВИ ДУМИ:

устойчиво развитие, пространствено развитие, варианти на пространствено развитие, финансови механизми, нефинансови механизми, териториална сегрегация.

I. ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ЕКОЛОГИЯТА И ОКОЛНАТА СРЕДА В БЪЛГАРИЯ

С идеята за устойчиво развитие започва една своеобразна културна революция. До седемдесетте години имаше много илюзии за това, че ресурсите на нашата планета са практически неизчерпаеми и могат да осигурят неограничени възможности за икономически растеж. Докато интелектуалците и политиците, обединени в Римския клуб забиха камбаната, за да кажат и докажат, че човешката цивилизация е пред катастрофа, ако продължи така безогледно да разхищава природни ресурси и да замърсява околната среда. Историческо ще остане делото на комисията на ООН,

ръководена от тогавашния министър-председател на Норвегия г-жа Гру Харлем Брунтланд, която комисия подготви доклада “Нашето общо бъдеще”. Дотогава идеята за устойчивото развитие бе формулирана най-общо като развитие, което осигурява на бъдещите поколения не по-лоши условия за съществуване, отколкото на поколенията, които живеят днес.

Много събития и много нови идеи последваха този исторически доклад. В него ударението бе поставено върху екологичните проблеми, макар че подобаващо внимание бе отделено и на икономическата и на социалната проблематика. Затова е логично, че решенията от Монреал, от Рио де Жанейро и от Киото следваха тази посока на операционализиране на идеята за устойчиво развитие. Но Срещата на високо равнище в Копенхаген (1995 г.) и от Женева (Копенхаген +5, 2000 г.) по проблеми на социалното развитие внесоха много допълнителни нюанси за социалното неравенство и бедността като съществени пречки пред устойчивото социално-икономическо и екологично развитие.

Главният проблем, пред който сме изправени днес по повод на идеята и практиката на устойчивото развитие, е, от една страна, съвсем ясен, а от друга сложен и труден за решаване. Той е ясен затова, защото може да се формулира просто: на международно равнище и в отделните страни се вземат много важни решения за действие, които след това не се изпълняват или се изпълняват в ограничен обем. Това важи за решенията, свързани с емисиите на газове, които разрушават озоновия слой, и на други газове, за запазването на тропическите гори и биоразнообразието, за мерките по ограничаване на бедността и социалното неравенство, и за още много други.

През деветдесетте години променената общественно-политическа и икономическа обстановка в България рязко ускори

динамиката на процесите и коренно измени условията за пространствено развитие и планиране.

С възстановяването на частната собственост върху земеделската земя, реституцията на отчуждените и одържавени парцели и сгради частната строителна инициатива получи значително развитие. Интензивното, макар и дисперсно жилищно и курортно строителство очерта началото на **териториалната сегрегация** като пространствен израз на видимото социално разслоение сред гражданите на България. Строителството се съсредоточи основно и около големите градове (София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе) и курортните зони (курортните комплекси и територии по Черноморието, планинските курорти, вилните зони до големите градове). Икономическата стагнация и началото на икономическото преструктуриране на националната икономика доведоха до остър финансов дефицит в бюджетите на държавата и общините и до рязко спадане, а в някои насоки - и прекратяване на инвестициите в обществения сектор.

В същото време устройствените планове на териториите, градовете и градските структури, правени при пълно незачитане на частната собственост, абсолютни права на държавата за разпореждане с недвижимите имоти и централизирано планиране на инвестициите, са неактуални и не спомагат (а в някои случаи направо пречат) за управлението на процесите в територията. И понеже не става дума за отделни планове, а за промяна на принципа, по който са правени всички действащи такива, то промяната "на парче" на тези планове за отделни, често най-проблемни в момента части от територията (а те са именно най-конфликтните и подложени на натиск структури) доведе до сериозни промени, а в някои случаи до цялостна подмяна на важни и стратегически за развитието устройствени решения. Случаи като разработване на нови териториално-устройствени планове на черноморските общини

(финансирани от Световна банка), които се изработиха по принципите на устойчивото развитие, са рядкост и само потвърждават правилото.

Масово започнаха да се усвояват за други цели (предимно за жилищно и курортно строителство) стратегически важни за екологията, природната устойчивост и качеството на живота терени за зелени площи, паркове, земеделски земи и др. Отделни територии и градски структури се пренаселват и преуплътняват с жилища и други сгради без това да е адекватно подсигурено с необходимите мрежи, инженерни системи и зелени площи. София се явява един типичен пример за тези процеси. Масовото строителство в подвитошката яка върху реституирани земеделски земи унищожи замислените от много години зелени клинове между Витоша и града. Преуплътняването на "престижни квартали" като "Лозенец" и пет-, шест-, седеметажни жилищни сгради унищожиха качествата на жилищната среда и пренесоха пренаселеността на центъра в тези квартали.

С частични изменения на отделни планове постепенно бе разрушена предвижданата схема на социалната инфраструктура (основно от училища, детски градини и здравни заведения и зелената система), без да бъдат заместени от адекватни на сегашните условия нови такива.

В същото време новата геополитическа обстановка изведе на преден план възможността България да стане основен транспортен, комуникационен и бизнес-център на Югоизточна Европа и Балканите. Пет от европейските транспортни коридори, приети на Паневропейската транспортна конференция на остров Крит през 1993 г., преминават през България. При изграждането на тези еврокоридори към България се очаква да се насочи значително по количество и интензивност транзитно движение, носещо и своите

екологически рискове, които устройствено не сме в състояние да поемем на този етап.

Ако към така описаните проблеми добавим острите вътрешни инфраструктурни проблеми на населените места с водата, транспортните проблеми и тези на паркирането и гарирането, екологическите проблеми, проблемите със събирането и третирането на твърдите битови отпадъци, се очертава една картина на сериозна криза в устойчивото планиране, прогнозиране и управление на територията на България.

Тези проблеми се допълват от **сериозните** организационни въпроси, които стоят пред държавната и общинските администрации.

Техническите служби са претрупани от работа, тъй като действащите нормативни процедури отнемат много време и сили на служителите. Ефективността от дейността е ниска, резултатите са незадоволителни. Квалификацията на кадрите в общините, особено в малките, не е на достатъчно високо равнище. Сравнително ниското заплащане и липсата на специалисти в по-малките селища са причина за големия брой незаети места в техническите служби.

Много висок е дялът на незаконното строителство - по груби разчети около 50 - 60 % - като процентът представлява съотношение на актовете за регистриране и узаконяване на незаконно строителство към общия брой издадени строителни разрешения. Тук не се вземат предвид нерегистрираните случаи на незаконно строителство, за които няма сигнали и няма съставени констативни актове. В големия процент от случаите незаконното строителство тръгва отначало по пътеките на административните процедури, но в различни етапи го напуска, поради бюрократичните и нормативни протакания. В много от случаите времетраенето и продължителността на процедурите не е съобразена с действащите изисквания за реализация във времето на инвестициите.

Преминавайки от законните процедури към зоната на узаконяването, случаите на незаконно строителство допълнително обременяват работата на териториалните администрации. По предварителни данни фактическото време, което поглъща работата по узаконяването на незаконното строителство, представлява 70 % от цялото работно време на техническите служби.

Друг много важен организационен въпрос е управлението на инвестициите. По неофициални данни делът на частните инвестиции (без тези в инфраструктурата) представлява 70 % (а някъде този дял достига 90 %) от всички инвестиции, т.е. те се явяват основен източник на ресурси за строителството. Липсват обаче обобщени точни данни за размера на частните инвестиции и за съотношението държавни - частни инвестиции. По размери делът на средните и малките инвестиции е около 90 % от всички частни инвестиции.

Липсват механизми за обвързването на направените частни инвестиции с изграждането на елементи от инфраструктурата и с цялостното изграждане на градската среда.

Действащите методики за пространствено планиране са непълни и неактуални и тъкмо поради своите "бели петна" те са неефективни, не могат цялостно и адекватно да опишат реалната ситуация в териториалните системи. Игнорирането и неотчитането на основни и важни елементи от реалностите на пространственото развитие води до ситуациите, които остават извън административния контрол, встрани от законосъобразните процедури, произвежда се хаос, чието най-ярко проявление е "бумът" на незаконното строителство.

От така описаната картина се очертават следните основни проблеми, които сега и за в бъдеще ще са основните предизвикателства пред устойчивото пространствено развитие и планиране в България.

1. **Действащата нормативна база** в сферата на пространственото развитие и планиране е остаряла и въпреки значителните усилия за актуализацията ѝ в последните няколко години, в преобладаващата си част е неадекватна на съвременните условия. В тази нормативна база принципите на устойчиво развитие са включени фрагментарно, доста разпокъсано в отделните нормативни документи (основно в тези по защита и опазване на околната среда). Не са създадени нормативни предпоставки за развиването на такива принципи в процеса на планиране, управление и контрол на пространственото развитие.

2. **Действащите устройствени планове и процедури**, нормативно определени в ЗТСУ, ППЗТСУ и някои други нормативни актове, са създадени за друга политическа и икономическа ситуация, при друг режим на собствеността и не отчитат днешната специфика и сложната проблематика. Предстои значителна работа по постепенна подмяна на устройствените планове с нови, с които да се осигури пространствено планиране, адекватно на съвременните условия.

3. **Действащите методики за проучванията**, предхождащи и съпътстващи пространственото планиране, дават непълно описание на по-сложната съвременна картина на градската система, особено за динамиката на настоящото време. Напълно липсва методиката за проучване на частните инвестиции, които днес представляват основен инвестиционен ресурс в България. Техният значителен дял, неизвестен обем и интензивно развитие във времето произвеждат хаоса в административната система, преливат извън пространствените и времеви рамки на административните процедури и предизвикват незаконното строителство. Липсват механизми за обвързване на частните, кооперативни, общински и държавни ресурси във взаимосвързано цяло, по посока хармоничното изграждане на средата.

4. **Известните и прилагани досега методики за пространствено планиране** не могат ефективно да трансформират хаоса в ред **при** отсъствието на методика на проучване и липса на данни за фактическото състояние на друг основен ресурс - реалната степен на изграденост на териториите. Степента на изграденост на инфраструктурата и комуникациите е тясно място в комплексното изграждане на пространствените системи. Не се отчита нивото на изграденост на инфраструктурата като предпоставка за реализиране на следващите етапи в усвояването на териториите.

5. **Контролът и механизмите за въздействие** върху процесите на пространствено развитие не са съответстващи на значимостта му за устойчивото развитие на България в следващите години. Независимо от рязкото повишаване на санкциите (повече от хиляда пъти), както и подготвените още по-строги в проекта за изменение на ЗТСУ, механизмите за възпиране на негативните процеси в пространственото развитие и най-вече на незаконното строителство, са далече от търсената и желана ефективност.

6. **Схемата на отчитането на общественото мнение не е развита така, че да осигури достатъчно участие на населението в процесите на пространствено развитие.** Самото обществено мнение не е формирано и обществото все още не е възпитано да извежда проблемите на устойчивото развитие на преден план.

При тази ситуация, отказвайки се от моделите на екстензивен растеж от 60-те години и тоталитарните методи на разпореждане и управление на поземлената собственост, в условията на остър обществен (и общински и държавен) финансов дефицит и бързо разрастване на частните инвестиционни инициативи, много важно е пространственото планиране и управление бързо да реагира и да осигури условия за преодоляване на анархията и създаване на нови, адекватни механизми за териториално управление и пространствено развитие според принципите на устойчивото развитие.

Провеждането на целенасочена политика в пространственото управление и териториалното и селищното самоуправление, за да бъде насочена към целите на устойчивото развитие, предполага въвеждането на система от финансови, организационно-правни и социално-психологически механизми, които по същество следва да регламентират:

- прецизното разграничаване на компетентностите и взаимните задължения на държавата и на органите по места при разработването и реализирането на конкретна политика в областта на пространственото развитие. Ускоряване процеса на децентрализация на функции, права и отговорности и по-нататъшно укрепване на местните органи на управление (пренасяне центъра на тежестта при изграждане на жизнената среда в обхвата и обсега на местните органи на управление);

- предоставяне на местните органи на управление на всички функции и дейности по териториално и селищно устройство, тяхното вариантно обосноваване и непосредствено реализиране чрез системата за социално управление;

- извеждане на проблемите на конкретния човек като основен приоритет;

- формиране на обществено мнение, защитаващо принципите на устойчивото развитие и изискващо прилагането им в пространственото планиране и управление;

- самостоятелност при избора на икономически методи и форми на регулиране на процесите и явленията на съответната територия като компетентност и правомощие на местните органи на управление. Защита на принципа за разширена самостоятелност (разрешено е всичко, което не е забранено от закона); основополагащи принципи при избора на поведение следва да бъдат принципите на устойчивото развитие.

Едновременно с това държавата има възможности за значителна намеса на национално равнище за регулиране на процесите в пространственото развитие.

Посредством **финансови** (субсидии, данъчни и други преференции, целеви инвестиции в инфраструктурата и други обекти) и **нефинансови** (законодателни, нормативни, организационни) механизми, централната власт има възможност да оказва насочващо (подтискащо или катализиращо) въздействие върху протичащите процеси в територията, както и да възбужда и инициира нови такива, така че да стимулира устойчивото развитие.

II. ПОСТИЖЕНИЯ НА БЪЛГАРИЯ В ОБЛАСТТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

Бихме могли да кажем, че България се намира по средата на трудния път на изграждане на хармоничното единство “човек-природа-икономика”, което е в основата на устойчивото развитие. Затова е важно да се знае какви са постиженията на България в устойчивото развитие, какви са основните проблеми и предизвикателства на страната в това развитие и какви следва да бъдат насоките за бъдещите действие по пътя на устойчивото развитие.

Нека да започнем с достиженията на България в устойчивото развитие. Те могат да се обобщят в няколко основни насоки:

- Постави се началото на законовата и нормативната уредба на устойчивото развитие в съответствие с принципите на Декларацията от Рио, като през последните няколко години беше приет цял набор от закони и бяха ратифицирани няколко много важни международни конвенции.

- бяха изградени институционалните основи за управление и реализиране на процеса на устойчиво развитие, като се създаде

Национална комисия по устойчиво развитие и с този процес се ангажираха редица държавни институции и неправителствени организации както на национално, така и на регионално и местно ниво.

- Приет бе Закон за регионално развитие, който сложи началото на нов етап в регионалната политика на страната. Националният план за регионално развитие, предвиден в този закон, става основен инструмент за провеждане на дългосрочна политика за устойчиво развитие, базирана на постоянен баланс на националните, регионалните и местните интереси и приоритети.

- реализираха се няколко стотици проекта по устойчиво развитие на всички нива национално, регионално и местно. Привлечени са значителни финансови ресурси от международни донорски организации и са мобилизирани немалко вътрешни ресурси за изпълнението на тези проекти.

- Засилва се гражданското участие в процесите на устойчивото развитие.

- Изключително активна дейност по прилагането на Дневен ред 21 на национално, регионално и местно ниво се осъществява по програма “Възможности 21” на Програмата за развитие на ООН. Особено позитивна е ролята на пилотните проекти в областите Ловеч и Велико Търново и в общините Велинград, Свищов, Тетевен и Асеновград.

Това са накратко постиженията на България в устойчивото развитие в рамките на последните десет години след Конференцията на ООН в Рио де Жанейро през 1992 година. За съжаление в изпълнението на Дневен ред 21 има и известно изоставане както в България, така и в целия свят. Това изоставане в световен мащаб е в няколко направления:

- Все още към проблема на устойчивото развитие се прилага фрагментарен, а не комплексен и цялостен подход;

- Незначителни са положителните промени в сферата на производството и потреблението, както и при въвеждането на нови индустриални технологии и решаването на остри екологични проблеми;

- Липсват взаимно съгласувани подходи и политики в областта на финансите, инвестициите, търговията, технологиите и устойчивото развитие; В контекста на това световно изоставане са и съществуващите все още немалко проблеми и предизвикателства пред устойчивото развитие в България:

- Все още съществуват празноти в националното законодателство, регламентиращо устойчивото развитие;

- Липсва цялостно институционално регламентиране на процеса на устойчиво развитие и целенасочена политика в тази насока;

- Координацията на цялостния процес на устойчиво развитие, съгласуването на политиките, програмите и проектите в различни сфери и различни нива все още не е на необходимото ниво. Националната комисия по устойчиво развитие все още не изпълнява ефективно своите функции и отговорности, като през последната година тя дори не се е събирала;

- Подходът към проблемите на устойчивото развитие е по-скоро реактивен, а не проактивен. Дори съществуващите национални планове за икономическо развитие и за регионално развитие не са базирани изцяло на принципите на устойчивото развитие;

- Все още не е преодоляна широко разпространената представа, че устойчивото развитие е скъпо мероприятие. Наистина устойчивото развитие изисква финансови средства, но именно тези средства водят до икономия на финансови ресурси в пъти по-големи от вложените;

- Не се използва в необходимата степен големият потенциал на неправителствените организации и частния сектор в разработването на политиките, програмите и конкретните проекти по устойчиво развитие;

- Забавянето на процесите на децентрализация на функции и права от централната власт към местните власти на практика силно ограничава възможностите на общините да бъдат едни от основните участници в процеса на устойчивото развитие;

- Една значителна част от населението в България в своето ежедневие е ориентирано преди всичко към екзистенциално оцеляване. Това стеснява кръгозора и лишава хората от перспективно мислене и поведение, а именно те са едни от главните предпоставки за устойчивото развитие.

Но нека да спрем дотук с проблемите и предизвикателствата пред България по пътя ѝ към устойчиво развитие и да насочим вниманието си към основните насоки на бъдещите действия, които биха могли да бъдат обединени в три групи:

Първата група обхваща нормативно-правната основа. Тук има няколко основни репера, към които България следва стриктно да се придържа. Това е на първо място законодателството на ЕС правната рамка, към която България се стреми като страна-членка. Известно е, че в почти всички случаи ЕС разработва и прилага най-високите изисквания и стандарти в областта на устойчивото развитие.

На второ място трябва да споменем Декларацията от Рио тя съдържа един голям набор от принципи, които трябва да намерят своето място и в правната уредба на България. По важните от тези принципи са:

- Борбата с бедността;
- Ограничаването на неустойчивите производствени практики;

- Разработването на механизми за отговорност при замърсяването на околната среда;
- Предохранителните мерки;
- Прилагането на правилото “Замърсителят плаща”;
- Правото на информация и участието на обществеността; Освен изброените нови законодателни мерки в съществуващата правна рамка у нас следва да се направят и следните промени:
  - В областта на планирането да се въведе т.нар. стратегическа оценка на въздействието върху околната среда;
  - В областта на управлението на отпадъците да се регламентира поощряването на рециклирането на отпадъците и намаляването на обема и токсичността на отпадъците;
  - В областта на опазването на биологичното разнообразие да се установят по-високи от европейските стандарти;
  - В областта на енергетиката да се стимулира използването на алтернативни източници на енергия и енергийната ефективност.

Третата група насоки обхваща информационната и образователната политика. Едва ли можем да разчитаме на успех на програмите за устойчиво развитие, ако тази идея от правната база до конкретните практически действия и резултати не намери място в образователната система както в средното, така и във висшето образование. Необходимо е и обучение на публичната администрация на всички нива с принципите и добрите практики в устойчивото развитие. И накрая, трябва постоянно да инициираме и стимулираме продуктивни обществени дебати по тези въпроси, които да генерират ефективни обществени инициативи и конструктивно взаимодействие между обществеността и властите.

III. СЦЕНАРИИ НА ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

В зависимост от действията на държавата и общините за управление на пространственото развитие и тяхната ангажираност са възможни **три сценария за бъдещия 10 - 15-годишен период**. Тези сценарии на развитие и влиянието им върху устойчивото развитие на националната територия като цяло са пряко обвързани с възможните действия и въздействия върху процесите на "макро", "мезо" и "микро" равнище.

Те са развити, изхождайки от сложния, вероятностен и динамичен характер на националната социоекосистема, нейното сегашно състояние и желаните за достигане цели, като се предвиждат различни въздействия в макроструктурата на националната територия и протичащите в нея явления и процеси. Отчитайки динамиката на явленията, осъществени в природните, антропогенните и социалните системи и продължителните периоди, в които се реализират стратегическите цели, тези варианти условно са отнесени към 2010 година с ясното съзнание, че привеждането на отделни системи и подсистеми в равновесно състояние ще продължи след 2010 година. От такива позиции приблизително са определени и два основни етапа.

Първият етап може да бъде фиксиран около 2001 година. В него наред с проблемите на структурното и технологичното преустройство на икономиката и завършването на първия етап на приватизацията, следва да се отчетат и процесите за изграждане и доизграждане полицентричния скелет на националната физическа структура. Чрез него се осъществява новото между първичните обекти, микро- и мезоструктурата и подсистемите на националната територия, и ще се създават условия за отварянето на националната територия в Балканския и Европейския регион. В този етап следва да се създаде нормативната система и механизмите, посредством които

да се осигури въздействието върху системата за регулиране на негативно протичащите в територията процеси.

Вторият етап до 2010 година и след нея следва да бъде етапът на разгръщане активното поведение на населението и самоуправляващите се общности за решаване локални проблеми на жизнената среда в коренно променени политически, икономически и социални условия. Силен акцент с нови средства и методи следва да се постави на качествените аспекти на жизнената среда, на нейното довеждане до заявените цели на устойчиво развитие.

Тенденциален (недирижиран) вариант на пространствено развитие:

Това развитие би се получило при запазване на сегашните тенденции с вероятните им изменения под влиянието на новите фактори - възстановена собственост върху земеделската земя, отварянето на България към Европа, развитие на самоуправлението и пазарната икономика, без намеса за регулиране на процесите в пространственото развитие като цяло.

Очакваният резултат за територията може да се определи като негативен. Той се свежда до следното:

- продължаване на интензивната териториална концентрация на фондове, дейности и инфраструктура, като този процес ще се ускори от условията на пазара;

- формиране на мощни урбанизационни оси по протежение на международните транспортни коридори, преминаващи през България;

- прогресивно заемане на обработваема земя и гори в периферията на големите градове и курортните зони за строителни нужди;

- задълбочаване на екологическите проблеми основно от транспорта в големите градове;

- масово изоставяне на сградни фондове в селищата извън полетата на урбанизацията и съпътстващото затихване на стопанската дейност, на инфраструктурите и на обработването на земята;

- оголване на значителни територии от страната от население (главно в Северозападна и Югоизточна България) и деградация на селищната мрежа;

- реално "свиване" на националното пространство до ареалите на големите градове и по протежение на големите урбанизационни оси.

Този сценарий на развитие не ангажира пряко финансово и организационно държавата. Разходите на обществото обаче за покриване на негативните последици от развитието на процесите на преструктуриране на националното пространство могат да се окажат толкова големи, че да поставят държавата пред невъзможност за посрещането им.

При този сценарий силно урбанизираните територии могат да достигнат над 15 хил.кв.м или 14 на сто от националната територия. В тях се очаква да обитават над 5,5 млн.души или над 65 на сто от населението на страната. Това предполага в урбанизираните зони да се получи една висока степен на интензификация на територията, оценявана с гъстотата на населението над 360 човека на кв.км или повече от 4 пъти над средната гъстота за страната. Броят на агломерационните образувания, в които основно ще се реализират централизираната градска и крайградска концентрация и урбанизация се очаква да достигне около 12, с население на техните ядра над 5 млн.души или 58 на сто спрямо населението за страната и 90 на сто спрямо населението на силно урбанизираните територии, при 5 на сто от територията на страната.

Териториите с трайно замърсяване на атмосферния въздух и нарушено екологическо равновесие ще достигнат 2300 кв.км, но в

тях ще живеят над 3 млн. души или над 55 на сто от населението на силно урбанизираните територии.

Слабо урбанизираните територии при този сценарий вероятно ще достигнат над 90 000 кв.км или над 84 на сто от общата територия на страната. В тях ще живеят под 3 млн. души или под 36 на сто от населението на страната, при една доста ниска степен на интензификация на територията от под 35 човека на кв.км или 2,5 пъти по-ниска от средната за страната.

Частично регулиран (подборно дирижиран)
вариант на пространствено развитие:

Този вариант предполага целево ограничено въздействие върху процесите при определяне на средствата и механизмите с оглед постигане на точно определени крайни цели. Такъв сценарий предполага ясна оценка на желаното и възможното и точен подбор на действията.

Този вариант би могъл да се интерпретира като доразвитие на функции и дейности на отделните управленски равнища. При такъв подход ще се стабилизируют отделни райони и центрове в избрани и конкретно определени територии (например планинските и граничните райони). Полето на влияние на опорната мрежа от населени места би се засилило и разширило, дори в отделни полета има възможност да се насложи. Това би дало възможност за устойчивост на развитието на националната територия като цяло.

При този сценарий ангажирането на държавата се балансира между финансовите и организационните механизми, като преобладават непреките (неинвестиционни) и нормативно-управленските действия.

Действията е необходимо да се насочат към управлението на стратегически важни процеси с много голям ефект върху устойчивото развитие на територията:

- създаване на нова законова и друга нормативна уредба, адекватна на новите условия и гарантираща възможности за провеждане на стратегията на устойчивото развитие;
- специални организационни и икономически мерки за постепенно екологическо оздравяване на територии, увредени от демащабирани концентрации на производства с несъвършени технологии;
- подпомагане развитието на инфраструктурата, оживяваща периферните територии и стимулираща евроинтеграционните процеси;
- нормативно установяване на правилата на партньорство на трите основни участника в инвестиционния процес - държавата, общините и частния сектор.

Изцяло регулиран (дирижиран) вариант на пространствено развитие:

Такова развитие би се получило при комплексно и целево въздействие върху процесите, които протичат в селищната мрежа във всичките форми на въздействие: финансова; организационна; нормативна; обществена.

При това **въздействие** процесите на концентрация и урбанизация биха се развили в посока на деконцентрация и дезурбанизация, като обхванат значителни територии (на практика цялата територия на страната). Там трябва да се насочат държавни инвестиции за устройство и изграждане на жизнената среда. Протичането на тези дезурбанизационни процеси е обвързано с изграждане на мрежа от комуникационни и инфраструктурни коридори от международно, национално, регионално-локално равнище, като така ще се въздейства най-силно върху локализационните териториални фактори за периода до 2020 година. Извън урбанизационните оси от висок клас (осите на развитие) ще се развиват и много малки, малки и средни градове, като опорна мрежа

на системата от населени места. Регулирането на по-нататъшното развитие на силно урбанизираните (централни) територии ще се осъществява само по интензивен път и ще намалява степента на концентрация и урбанизация в тях. Ще се активизира взаимодействието между центровете на функционалните връзки на агломерационните образувания и ще се развива субурбанизационния процес чрез децентрализиране на дейности и функции. Такова стимулиране на развитието на периферните територии чрез локализация на функции на отделните селища би засилило функционалното взаимодействие на отделните селища, като преодолява социалните и икономическите проблеми и доизгражда жизнената им среда. По този начин би се доразвил опорният скелет на селищната мрежа. Ще се разширява полицентричният характер на структуроопределящите центрове от първи ранг (регионален), втори ранг (подрегионален) и трети ранг (районен).

За преодоляване на силната инерция в изградените структури на селищната мрежа следва да се осъществи:

- доизграждане до пълен спектър от дейности и функции на населените места в зависимост от потенциала на центъра;
- преодоляване на "вертикалната" йерархия на центровете;
- създаване на "хоризонтални" мрежи от центровете, като партньорство и отношения на съревнование и конкуренция.

Този сценарий на развитие води до тенденция към обвързване в мрежа на градовете - "градски мрежи". В тези "градски мрежи" елементите са в интензивни обменни връзки помежду си. Връзките на другите центрове, които са извън мрежата, са по-трудни. Тези обменни отношения могат да бъдат от физически (установени териториално и функционално) и организационен вид (координационни и кооперационни връзки), а също и комбинация от тях.

Градските мрежи биха се формирали като три вида:

- нуждаещи се от специално разтоварване (във формираните агломерации);
- с необходимост от доизграждане (във формиращите се агломерации и периферните територии);
- със специална потребност от развитие и от допълнителни импулси в съответствие с индивидуалностите на мрежата.

При този сценарий максимално би се елиминирал моноструктурният характер на селищата, противодействащ на функционалните и териториалните свързвания в ефективни мрежи.

По този начин осите на развитие обединяват и свързват една система от центрове в динамична мрежа. В тези оси може да се развие и ускори обменът на услуги и информация. Тези оси ще действат в самата територия като периферни (нецентрални) райони и ще могат да участват в обмена на мрежата, като се осигури възможността периферните територии да имат достъп до транснационалната мрежа.

Този сценарий изисква значителни финансови и управленски усилия и ресурси от страна на държавата за:

- нормативно усъвършенстване на социалната и пазарна инфраструктура на държавата;
- инвестиции в създаване на нови обекти **на** социалната инфраструктура, главно в малките и средните градове;
- инвестиции в техническата инфраструктура (включително четвъртокласната пътна мрежа);
- насочване на чуждите инвестиции в населените места от трети и четвърти ранг и в селата;
- данъчни преференции за определени територии и населени места.

В заключение може да се каже, че за успешното прилагане на принципите на устойчивото развитие в България е необходимо да се извърши промяна в нагласите и поведението на всички ангажирани в процеса страни – политици, публична администрация, граждански организации, бизнес среди и граждани.

Право в целта са думите на Романо Проди: “...преходът към устойчиво развитие не е въпрос на избор, а императив”. България няма друга алтернатива – тя е обречена на устойчиво развитие. Но и никой друг няма да стори това вместо нея.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Апостолов, А., Разработване на проекти за устойчиво развитие, Проджекта ООД, С., 2006.
2. Борисова, Р., С., Сиракова, Екология и устойчиво развитие, Нови знания, С., 2005.
3. Флавин, К., Състояние на планетата (Поредица от издания на Института Уърлдуоч за напредъка към устойчиво общество), Книжен тигър, С., 1994, 2005.
4. ЕЕА, Using the market for cost- effective environmental policy, Market- based instruments in Europe, ЕЕА Report № 1\ 2006.